İnsan Hakları Derneği - Diyarbakır
20 Nisan 2019

1839'dan 1915'e
Ermeni Meselesi

Baskın Oran

baskinoran@gmail.com
www.baskinoran.com
Academia.edu

Meselenin Başlamasından Önceki Durum: Bizans, Ermeniler, Kürtler, Türkler

- Türkler Anadolu'ya geldiklerinde:
  - Ermeniler , Bizans'ın vasali idi.
  - Kürtler, İran'ın vasali idi.
- 1071 Malazgirt, her ikisi için de süzerenin Osmanlı olmasıyla sonuçlandı.
  - Kürtler, coğrafya sayesinde özerk olmaya devam ettiler,
  - Anadolulu Ermenilerin efendisi ikileşti:
    - Küçük ve yakın efendi: Kürtler;
    - Büyük ve uzak efendi: Osmanlı.
  - Ama çiftçi, zanaatkâr ve tüccar bir millet için bu sorun olmadı. Yeni bir düzen kurdular.

İki Tür Ermeni : İstanbul ve Anadolu

- 1) İstanbul Ermenileri («Bolsohay»lar)
  - Aristokrat-büyük burjuva Amira ve Patrikhane. Saray'a tam anlamda entegre.
- 2) Doğu Anadolu Ermenileri
  - Esas olarak çiftçi, zanaatkâr ve esnaf. Kürt beylerine her yıl "altın yumurta yumurtlamak" karşılığında normal yaşam.
- Her ikisi için, Millet Sistemi:
  - Özerk,
  - Ama ikinci sınıf: Millet-i Hakime ve Millet-i Mahkûme.

Mesele Başlıyor: Herşey ve Herkes Çarpılıyor ve Gelip Anadolu Ermenilerini Çarpıyor

- Altyapının çarpılması:
  - Birinci Batı Yayılmasının (1490'lar; Sömürgecilik) çarpması: Ticaret yollarının değişmesi ve artık Anadolu'dan geçmemesi
  - İkinci Batı Yayılmasının (1890'lar; Emperyalizm) çarpması: 1838 Ticaret Anlaşmaları.
- Üstyapının çarpılması: 1839 Tanzimat
  - 1839, Millet-i Mahkume'nin Millet-i Hakime'ye eşit olduğunu ilan etti. Müslümanlar bunu günümüze kadar hiç affetmeyecektir.
- Kürtlerin Çarpılması: 1847 →:
  - 1806-1847 arası feodal isyanlarda Bedirhan Bey yenilip sürülünce, zaten büyük zaruret içinde olan Kürdistan başsız kaldı. Oluşan kaos, Kürtlerin Altın Yumurtlayan Tavuk'u kesmeye başlamasıyla sonuçlandı
- Çerkeslerin Çarpılması: 1859→
  - Şeyh Şamil Ruslara yenilince, Osmanlı'ya perperişan ama hiyerarşileriyle ve silahlarıyla göç eden Çerkesler, karınlarını Ermenileri yağmalayarak doyurdular
    - Yani, her çarpılan gelip Anadolu Ermenilerini çarptı.

Mesele Büyüyor

- İç Dinamik:
  - Doğu Ermenileri durumu İstanbul'da 2 yere şikayet etti.
    - Saray aldırmadı çünkü 1839'la Müslümanları zaten çok kızdırmıştı.
    - Patrikhane aldırmadı çünkü bunları Ermeni değil köylü addediyordu
  - Bu sırada, İstanbul Ermenilerinde devrim:
    - 1861/63 Ermeni Milleti Nizamnamesi: Cemaat içinde Patrikhane'ye ve Amira'ya rakip laik burjuvazi - komisyonlar.
    - Vanlı Mıgırdıç Hırimyan'ın patrik oluşu (1869).
  - Doğu Ermenilerinde devrim: Yurt dışına (özellikle Rusya'ya) okumaya yollanan küçük burjuva devrimci aydınları (Narodnik etkisi)

- Dış Dinamiğin Müdahaleleri:
  - Katolik ve Protestan misyonerlerin etkisi: 1789'un milliyetçi fikirleri
  - Rus müdahalesi (1774 K. Kaynarca): «Şark Meselesi»nin doğuşu
  - Batı müdahalesi: (1856 Paris Ant.): Avrupa Uyumunun kolektif koruması
  - 93 Harbi (1877-78) ve Ayastefanos Md. 16: "Babıali Çerkeslere ve Kürtlere karşı Ermenileri koruyacak, reformlar yapacaktır" - **Rusya'ya** karşı sorumluluk,
  - Onun yerine, İngiltere'nin baskısıyla Berlin Md. 61, aynı anlamda madde: **Müttefikler'e** karşı sorumluluk
  - 1871 sonrası Almanya'nın kuruluşu ve İngiltere'nin korkusu: Rusya'yla ittifak için Osmanlı'dan vazgeçiş: 1914 Yeniköy Antlaşması
    - Ama önce, İmparatorluk'taki genel duruma bakalım.

Mesele Büyüyor - Sonuçlar

- İmparatorlukta genel manzara:
  - Parçalanma psikolojisi ve gerçeği - Balkanlarda bağımsızlık yılları (1806 Sırbistan, 1929 Yunanistan, 1878 ve 1908 Bulgaristan...)
  - 1806 → doğuda Kürt feodal ayaklanmaları
  - II. Abdülhamit mutlakıyeti - 1876 Anayasasının Feshi (1878)
  - Doğu Ermenileri için Batı'nın talep ettiği reformların sürekli ertelenmesi
- Reformlar sürekli ertelenince Devrimci Ermeni Partilerinin kurulması
  - Armenakan: 1885 Van
  - Hınçak: 1887 Cenevre (Narodnik etkisi). Sosyalist, ihtilalci, bağımsızlıkçı. İçeride Patrikhane'ye karşı
  - Taşnak: 1890 Tiflis. Milliyetçi, özerklikçi
  - Partilerin amacı: Önce nefsi müdafaa, o mümkün olmayınca Batı'nın ilgisini çekmek
    - «Bulgaristan Modeli»
    - O olmayınca gösterileri İstanbul'a transfer (ör. 1896 Osmanlı Bankası baskını)
- Tarafların düşünce yapısı
  - Doğu Ermenilerinde : "Babıali'nin reforma hiçbir niyeti yok; bizi ancak yabancı müdahalesi kurtarabilir"
  - Devlette ve Müslümanlarda : "Biz savaşırken zenginleşen gâvurlar yabancıların maşası oldular"
- II. Abdülhamit'in çözümü: 1890 Hamidiye Alayları
  - Ermeni isyanlarını «elini kirletmeden» Kürtlere bastırtmak,
  - Müslümanlığı vurgulayarak Kürtleri kazanmak (Bavê Kürdan)
  - Kürtler arasına nifak sokmak (büyük/küçük ve Sünni/Alevi aşiretler) .

Almanya'nın Doğuşunun Sonucu: 08.02.1914 Osmanlı-Rus (Yeniköy)Anlaşması

- Önemli hükümleri:
  - **Vilayat-ı Sitte + Trabzon**'un başına Büyük Devletlerce seçilecek ve Sultan tarafından atanacak Avrupalı 2 «Umumi Müfettiş». Yetkileri sonsuz:
    - İdare, adliye, polis ve jandarmayı denetleme
    - Yargıçlar dahil bütün memurları azletme ve atama
  - Memur, polis ve jandarma atamaları Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında nüfus verilerine göre yapılacak.
- Ortaya çıkan sonuç:
  - Rusya sınırına bitişik bir "teritoryal özerklik".
  - Berlin Md. 61 de bitiyor, Ayastefanos Md. 16'ya yani **Rusya'ya** sorumluluğa dönülüyor. Doğu ve K. Doğu Anadolu'nun geleceği Rusya'ya bırakılıyor.
- Sebep: İngiltere'nin Almanya korkusu. Onu ancak Rusya durdurabilir.

Anadolu Ermenilerinin Yoğun Yaşadığı Yerler

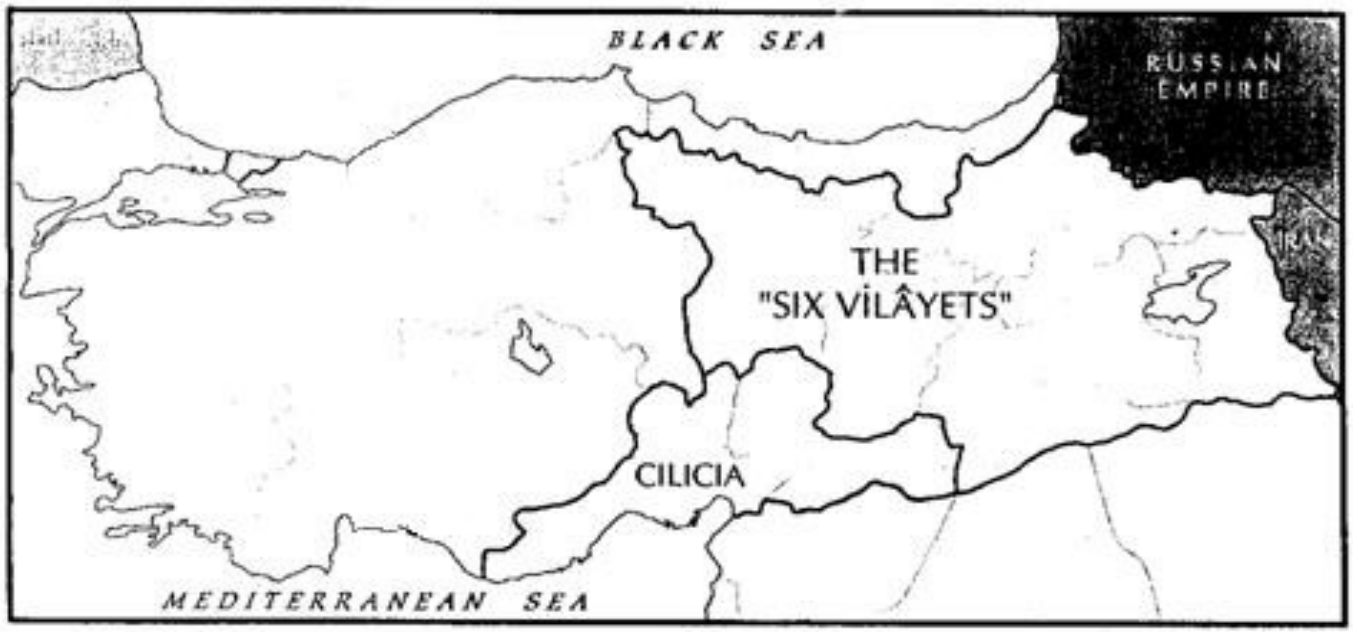

Figure Two: Population in the Six *Vilâyets* and Cilicia.

Yeniköy Antlaşması'nın Sınırları

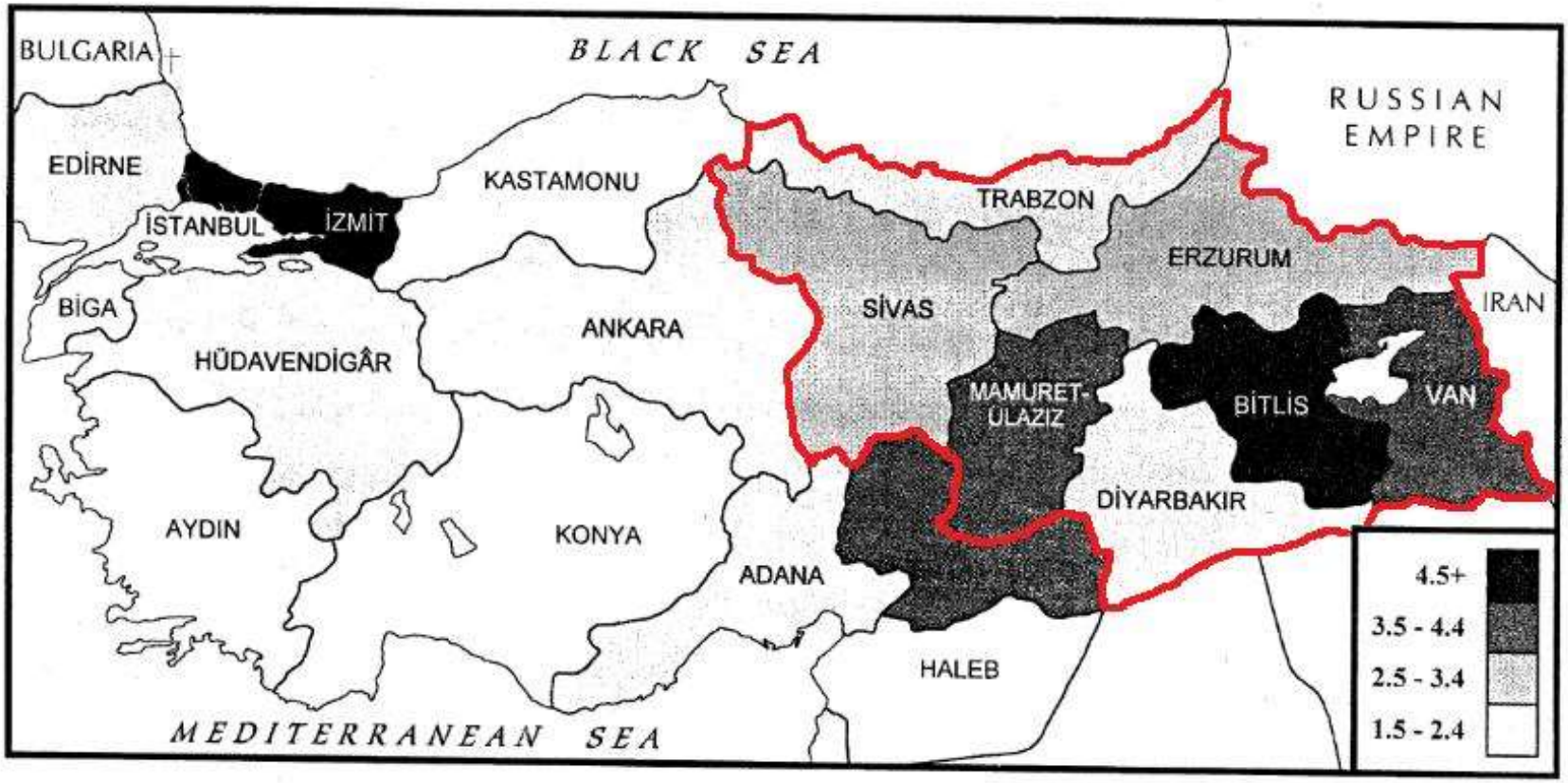

Figure Three: Armenians per square kilometer.

«Ayağında Çarığı Olmayan Neferlerle» Savaşa Girmede Reformu Reddetmenin Rolü

- Kısa vadede amaç: Yabancı müfettişlerden kurtulmak
  - 14 Temmuz'da yabancı umumi müfettişlerin atanması yapıldı,
  - 1 Kasım'da Osmanlı savaşa girdi,
  - 31 Aralık'ta umumi müfettişlerin işine son verdiğini ilan etti.
- Orta vadede amaç: Ermeni meselesinden kurtulmak
- Uzun vadede amaç: Şark Meselesinden kurtulmak (bugün bile Suriye'de sürüyor!)

- Osmanlı'yı buraya mahkum eden sebep: Reformları sürekli savsaklamak. Batı'yı oyalamayı marifet saymak.

1915: «Büyük Felaket» (*Metz Yeğern*)

- Sayılar (Ermeni nüfusu: 1.500.000-2.000.000)
  - Tehcir edilen Ermeniler
    - Prof. Halaçoğlu: 425.000.
    - Talat Paşa'nın defteri: 924.158 (Trakya hariç)
  - Yok edilen Ermeniler
    - Prof. Halaçoğlu: Öldürülenler: 6.500-8.500 + Hastalıktan ölenler: 37.500
    - E. Büyükelçi Kamuran Gürün: 300.000;
    - Ermeni diasporası: 1.500.000
    - 1920 Müttefik ültimatomu; Kasım 1918 Osmanlı hükümeti raporu; 1928 T.C. Genelkurmay kitabı: 800.000
- Tehcire doğru yuvarlanan süreç
  - 1912 Balkan bozgunu. 15 günde Rumeli topraklarının % 83'ü, nüfusunun % 69'u elden çıktı
  - 1914-15 Sarıkamış
  - Mart 1915 Çanakkale
  - Nisan-Mayıs 1915 Van isyanı
    - **Paniğin esas sebebi: 08.02.1914 Osmanlı-Rus Anlaşması.**

İki Taraf Neleri Görmezden Geliyor?

- **Türkler**
  - 1847-78: Kürt ve Çerkes saldırıları, Babıali'nin vurdumduymazlığı
  - 1878-1914:
    - Reformların sürekli ertelenmesi, reform yapmak diye bir niyetin katiyen olmadığı,
    - Ermenilere isyandan ve Batı'ya başvurmaktan başka seçenek bırakılmadığı
  - 1915-16: Suçsuz sivil yüz binlerce Ermeni'ye çektirilenler. «Tehcir yapıldı çünkü Ruslara yardım edip doğuda ordumuzu arkadan vurdular» yalanı: Trakya'dan bile tehcir yapıldı.
  - Ermeniler gidince Anadolu'nun ne hale geldiği: Anadolu'da 683 okul, 82.000 öğrenci. 636 gazete vardı. Sadece Harput Ovası'nda:
    - 92 okul, 8.660 öğrenci
    - Tiyatro 1880'de açıldı
    - Fotoğraf stüdyosu 1890'da açıldı: Sanasaryan Kardeşler (dünyadaki ilk basılı fotoğraf: 1827; İstanbul'da yine Ermeniler: 1858)
  - 1923'ten bugüne:
    - 1) Tehcir sorumlularının önemli mevkilere getirilmesi, maaş bağlamalar (Abdülhalik Renda, Ş. Kaya, T. R. Aras)
    - 2) İnkâr sürekli
    - 3) Anadolu'dan Ermeni medeniyeti izlerinin yok edilmesi: 2.500 kiliseden bugüne kalan: İstanbul'dakiler dışında 6 kilise. 451 manastırdan bugüne kalan yok. Şu anda da patrik seçimine izin verilmiyor.
- **Ermeniler**
  - 1847-1878: Patrikhane ve Amira'nın, Doğu Ermenilerinin ıstıraplarına aldırmadığı
  - 1878-1908 Ermeni çeteleri
  - Şubat 1914 Yeniköy Antlaşması'nın korkunç etkisi
  - 1917-1919: İntikam saldırıları (D. Anadolu ve Kilikya: **Ş.** Urfa, **G**. Antep, **K**. Maraş)
  - 1973-85: ASALA terörü
- **Önemli: Istıraplarda simetri yok. «Onlar da öldürdü, biz de» demek çok büyük ayıp ve diasporayı çılgına çeviriyor…**